

УДК 82.091: 821.111 Джеймс+821.161.2 Підм.

Сафіюк Олена

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ ДЖ. ДЖОЙСА ТА В. ПІДМОГИЛЬНОГО

У статті порушується проблема національної ідентичності в малій прозі Джеймса Джойса та Валер'яна Підмогильного. Завдяки порівняльному зіставленню розглядаються шляхи відображення національної «заклопотаності» в творчості ірландського та українського письменників, наголошується на єдності «свого» та «чужого» простору.

Ключові слова: Джеймс Джойс, Валер'ян Підмогильний, нація, національний образ світу, бінарна опозиція «свого» та «чужого».

Safiyuk O. National identity in the works by James Joyce and Valerian Pidmohylnyi

The article is dedicated to the problem of national identity in short stories by James Joyce and Valerian Pidmohylnyi. Due to the comparative analysis, the author observes how national identity is revealed in the works by the Irish and Ukrainian writers, paying special attention to the unity of the space opposition «own» / «alien».

Keywords: James Joyce, Valerian Pidmohylnyi, nation, national image of the world, opposition «own» / «alien».

Сафіюк Е. Национальная идентичность художественного мира Дж. Джойса и В. Подмогильного

В статье рассматривается проблема национальной идентичности в малой прозе Джеймса Джойса и Валерьяна Подмогильного. Благодаря сравнительному сопоставлению анализируется проявление национальной «озабоченности» в творчестве ирландского и украинского писателей, отмечая единство «своего» и «чужого» пространства.

Ключевые слова: Джеймс Джойс, Валерьян Подмогильный, нация, национальный образа мира, бинарная опозиция «своего» и «чужого».

Національна природа будь-якої людини закладена в ній з самого народження; відтак і процес національної та етнічної ідентифікації проходить пліч-о-пліч з іншими процесами, котрі супроводжують людину протягом усього життя. Розкриття національного образу світу письменника відбувається завдяки глибокому детальному прочитанню та аналізу його творчості, адже в кожен без винятку твір художник слова вкладає своє світобачення, свої думки, переживання та почуття, свою душу. З цього приводу С. Кримський зазначає: «Якщо нація – це здатність етносу втілювати «історичний універсум» (А. Тойнбі), то культура – провідний чинник конституювання життя народу як індивідуальної іпостасі людства, розкриття його етнічного автопортрету» [4, с. 301]. Відповідно переважна частина при створенні цього автопортрету цілком виправдано належить мистецтву слова – літературі. Звісно, відсутність такої національної самоідентифікації призводить до денационалізації особистості, до втрати чи забуття своєї культури, мови та минулого. Відомо, що людина без минулого позбавляє себе майбутнього. Так і той, який забуває свої національні корені, унеможливує існування нації, до якої належав, у майбутньому. З цього приводу слушно висловився У. Самчук. Він наголошував: «Денационалізована людина не може бути сильною, не може мати міцного морального хребта, не може бути повним характером» [8].

Власне людина повсякчас перебуває в соціумі – він породжує та формує особистість відповідно до власних світовідчуттів і світобачень. Письменник як частка цього соціуму, безумовно, є представником усталених традицій, образів світу, зокрема й національного; він є носієм колективного національного «Я», яке, відповідно, знаходить своє відображення у тексті. Д. Наливайко наголошує, що основна функція етнокультурної ідентичності полягає в тому, що вона «стає могутнім засобом самовизначення і самоорієнтації індивіда у світі крізь призму колективної особистості та своєї самобутньої культури. Саме завдяки спільній неповторній культурі ми спроможні дізнатися «хто ми такі» в сучасному світі» [5, с. 94].

Очевидно, що питання про національну самоідентичність постає доволі гостро в період світової глобалізації, коли світ намагається ущільнитися не лише в територіальному сенсі, а й в сенсі духовному, відтак національному. Розмиття кордонів між держа-

вами водночас призводить до дифузії національних пріоритетів чи до часткової асиміляції, а іноді і до регенерації національної ідентичності. На думку М. Жулинського, «духовне знекровлення світової цивілізації очевидне. Національні культури як системи цінностей видозмінюються відповідно до вимог глобалізації, внаслідок чого розвиваються кореневі системи культурних конфігурацій» [3, с. 11]. Таке зауваження є слушним, зважаючи на той факт, що національне є першоосновою особистості, квінтесенцією її існування. Власне об'єднання народів на одній території може призвести до міжнародної ворожнечі, алієнації тих, хто насправді першочергово був об'єднаний під однією національною ідеєю. Зрештою, для ірландського та українського народів, творчість письменників яких ми досліджуємо, характерною рисою існування була їх залежність від національних стереотипів інших народностей. Зокрема, М. Юрій наголошує, що «залежний етнос під тиском панівного змушений приймати й засвоювати як свою власну чужу систему стереотипів, і не просто чужу, а відверто ворожу й принизливу» [9, с. 239]. Відтак, таке тоталітарне ставлення до інших культур нерідко призводить до внутрішніх та зовнішніх конфліктів на національному підґрунті.

Творчість як Дж. Джойса, так і В. Підмогильного не є винятком у цьому контексті, адже ракурс, із якого вони споглядають на навколишній світ, представляє собою не лише їх духовні пріоритети, а й актуальні проблеми нації, невід'ємною частиною якої вони самі виступають. С. Єфремов, зокрема, зазначав: «Письменство у кожного народу має величезну вагу як вираз творчої сили нації, з одного боку, та міжнародного єднання і впливів, – з іншого. Кожне національне письменство, зазнаючи помітних і непомітних впливів від інших письменств, все-таки органічно переробляє й перетворює їх і виявляє тим самим натуру цієї нації, її ідеали і змагання, її інтереси й потреби. Письменство в цілому скрізь виступає оборонцем покривджених, утіхою од життєвої буденщини, – тією втіхою, що підіймає дух людський, привчає його не за скороминуше й буденне вболівати, а добувати високе й вічне з крушин життя, запалює його тим святым незадоволенням сучасністю, невпинно жене людство уперед і далі – все вперед і далі» [2, с. 23].

Зауважимо, що національний образ світу найточніше можна розкрити через національну ідентифікацію, при цьому спираю-

чись на бінарну опозицію «свого» та «чужого». Власне, не існує таких націй, у яких би не проявлялися вкорінені національні ознаки, адже національне – це щось невід’ємне, самобутнє. Прикметно, що як ірландському, так і українському народові, які постійно перебували під владою та утиском інших національних культур в різні часи свого буття, притаманна «національна заклопотаність», відтак національний образ світу в творчості Дж. Джойса та В. Підмогильного прочитується доволі яскраво. Національне тут знаходиться в самому центрі уваги свідомості та виражається раціонально. У контексті новелістики аналізованих письменників бінарна опозиція «свій» / «чужий» виявляє свій універсальний характер у взаємозв’язку з такими амбівалентними парами, як батьківщина / чужина; патріотизм / зрадництво; народ / юрба тощо. Така діалогічність протиставлень та їхнє символічне ототожнення дають змогу говорити про часопросторову структуру картини світу, яку ми сприймаємо як один із самобутніх варіантів національного образу світу Дж. Джойса та В. Підмогильного. Власне, ця дуальність локалізується в двох площинах – опозиція «свого» та «чужого» простору на рівні «своєї» та «чужої» батьківщини.

У межах цієї антиномії «свого» та «чужого» ми виділяємо дві полярні зони – позитивну та негативну, між якими фіксується чітко визначена єдність. Зокрема, «чужий» не може існувати без «свого» простору. Коли «свій» простір стає затісним, герой прагне потрапити в «чужий» простір. «Свій» простір представлений у новелістиці обох письменників горизонтальною віссю та виявляється в протиставленні «свій дім», «своя батьківщина», тому що знаходиться поза його межами. На відміну від «домашнього» світу, «чужий» світ (вертикальна вісь) виявляється більш привабливим для героїв, адже містить у собі щось таємне, незвідане та бажане. Зауважимо, що особливість ірландської літератури полягає, перш за все, в тому, що фактично вона втратила свою національну мову і писалася головним чином англійською. С. Павличко зауважує: «Найвідоміші ірландські письменники – Джеймс Джойс, Джордж Мур і Семюел Бекет – жили за межами Ірландії, свідомо позбуваючись, наче страшного сну, національної закомплексованості, неминучої, як їм здавалося, провінційності, необхідності служити або націоналістичному, або імперському міфowi. Звідси ж, очевидно, їхнє прагнення до універсальності

слова і звернення до світової публіки» [6, с. 414-415]. Таким же і постає перед читачем Габріель Конрой, герой твору Дж. Джойса «Мертві», який собі позірний патріот своєї батьківщини та водночас блискучий оратор, душа компанії. Габріель, який з таким трепетом розповідає про ірландську гостинність та ірландський дух, виявляється лжепатріотом, не бажає служити вітчизні, а його закоханість у національні традиції та звичаї – просто омана:

«І чого ж це ви їдете до Франції чи Бельгії, – сказала міс Іворс, – замість подорожувати власною країною?»

– Ну, – сказав Габріель, – почасти для того, щоб вивчати мову, а почасти просто для різноманітності.

– А хіба у вас нема своєї, ірландської мови, щоб її вивчати? – запитала міс Іворс.

– Знаєте, якщо на те пішло, – сказав Габріель, – то ірландська – не моя мова.

Пари, що стояли поряд, обернулися, прислухаючись до цього перехресного допиту. Габріель нервово роззирнувся і спробував не втрачати доброго гумору в цій незручній ситуації, від якої все його чоло залилося рум'янцем.

– Хіба у вас нема рідного краю, щоб по ньому подорожувати, – не вгавала міс Іворс. – Та ви ж нічогосінько не знаєте про свою країну та свій народ.

– Сказати по правді, – зненацька відрізав Габріель, – то мене вже нудить од цієї країни, просто нудить!

– Чому? – запитала міс Іворс.

Габріель промовчав, розпалений власною різкою відповіддю.

– Чому? – повторила міс Іворс.

Пора було мінятися дамами, а що Габріель і далі мовчав, то міс Іворс сказала поблажливо:

– Звісно, вам нічого відповісти.

Габріель спробував приховати своє збентеження, зосередившись на танці. Помітивши кислий вираз на її обличчі, він унікав зустрічатися з нею поглядом. Та коли вони зійшлися в загальному колі, він з подивом відчув, як його міцно взяли за руку. Вона дивилася на нього спід лоба запитальним поглядом, аж поки він не посміхнувся. А тоді, коли вервиця танцівників знову пішла в рух, стала навшпиньки й шепнула йому на вухо:

– Англофіл!» [1]. Для Габріеля Ірландія – «чужий» простір, незрозумілий та ненависний. Він радше покине рідну землю, бать-

ківщину, та переміститься у «свій» простір – на чужину, де почуватиметься комфортно та затишно. Габріель Конрой з «Мертвих» – то сам Джойс, який повсякчас ще за життя позірно нівелював власними національними традиціями, змушений подорожувати по Європі в надії на краще життя. Як і Габріеля, ірландського письменника «нудило» від власної країни, від менталітету його співвітчизників, які будь-що могли «продати» національні інтереси та національну історію ірландського народу.

Такою ж «чужою» виступає Україна для В. Підмогильного на сторінках оповідання «Гайдамаки». Комісар Червоної Гвардії як один із очільників визвольного руху представляє собою ще одного лжепатріота української держави. Він – зрадник, ладний кров'ю та слізьми народу будь-що встановити новий державний лад. Його словесне та фізичне змагання із Олесем Привадним веде до одного консенсусу – праведності ідей червоногвардійця та заперечення будь-якого натяку на свободу та суверенність України: «І я їх бороню (інтереси народу – О. С.), як це личить громадянину. Молодий чоловіче, ви ще зовсім хлопчик, ви юнак. Хіба можуть бути в ваші роки справжні переконання? Ви виростили в буржуазній сім'ї, вас виховали у певному дусі, а ви своїм батькам й повірили. Чого ви самі не придивилися до життя? Ви ж знаєте, що Україна – це тільки причіпка для буржуїв, їм аби ім'я, аби сховати за чимсь свої егоїстичні інтереси. А ви цього не зрозуміли, молодий чоловіче, й повірили зрадникам. Як же це так, га? Негарно, молодий чоловіче! А потім друге питання: нащо ви ображали наших лицарів-воjakів, оборонців від імперіалізму – славетну червону гвардію?» [7, с. 52]. У фіналі твору перемагає, звісно, нечестивість комісара, його лжепатріотизм та відплата молодому гайдамаці через наругу над душею та тілом.

Зрештою, як для Дж. Джойса, так і для В. Підмогильного, їхня батьківщина – «чужа»; це – спустошений край, примарність та ілюзорність прояву національного патріотизму загалом та людської, національної гідності зокрема.

Література:

1. Джойс Дж. Дублінці [вибрані оповідання] Переклад Романа Скакуна, Елли Гончаренко / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/330/>.

2. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – К. : Феміна, 1995. – 688 с.
3. Жулинський М. Національні культури і проблеми глобалізації / М. Жулинський // Слово і час. – 2002. – № 12. – С. 3–11.
4. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії / С. Б. Кримський. – К. : Києво-Могилян. акад., 2008. – 367 с.
5. Наливайко Д. Літературна імагологія: предмет і стратегії / Д. Наливайко // Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика. – К. : Києво-Могилян. акад., 2006. – С. 91– 103.
6. Павличко С. Зарубіжна література : дослідж. та критич. статті / передм. Д. Наливайка. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 559 с.
7. Підмогильний В.П. Оповідання. Повість. Романи / [вступ. ст., упоряд. і приміт. В. О. Мельника; ред. тому В. Г. Дончик] / В. П. Підмогильний. – К. : Наук. думка, 1991. – 800 с.
8. Самчук У. Нарід чи чернь? // Українське слово. – К., 1941. – Ч. 53. – 9 листопада.
9. Юрій М. Ф. Етногенез українського народу / М. Ф. Юрій. – 3-є вид. допов. і перероб. – К. : Кондор, 2007. – 262 с.